

תשובה ישנה-חדשה לרשב"א בעניין אם חוששים לעד אחד בקידושין*

הבית יוסף באבן העזר סימן מב (סעיף ב) ציטט קטע קצר מתשובת רשב"א, הדנה בשאלה האם יש צורך להחמיר כדעת הסמ"ג והיראים ועוד שקידושין תופסים בעד אחד. תשובה זו אינה מופיעה בקובצי תשובות הרשב"א, ומקור ציטוטו של הבית יוסף הוא שו"ת התשב"ץ (חלק א סימן קל), שהביא קטע ארוך מעט יותר מתוך תשובה זו. את הקטע עצמו העתיק מרן הב"י מכת"י קיצור התשב"ץ שהיה בידו, שנדפס במהדורת מכון שלמה אומן ומכון ירושלים כרך ה עמ' שיט, כי לפני רבנו הב"י היה רק העתק של קיצור התשב"ץ ולא היו בידו התשובות השלמות (עי' במבוא של המהדורה הנ"ל, כרך א [ירושלים תשנ"ח] עמ' 40-39).

והנה, במקום אחר בשו"ת התשב"ץ (שם סימן קנד) הובאו חלקים ארוכים מתשובה נוספת של הרשב"א שאינה לפנינו, וכבר זיהה מהר"ם אלשקר (בשו"ת סימן צט) ששני הציטוטים הללו אינם אלא המשך של עניין אחד. מדבריו (שם סימן קיד) נראה גם שדעתו שהציטוטים בשני המקומות לקוחים כולם מתשובה אחת ארוכה; אלא שקשה להכריע האם אכן כך הוא, והרשב"ץ פירק את חלקי התשובה לפי הרצאת הדברים וסיפור המעשים, או שמדובר בפועל בשתיים-שלוש תשובות עוקבות שכתב הרשב"א במהלך חילופי הדברים, ובכל אופן לשאלה זו אין משמעות לענייננו.

כך או כך, בעקבות חיבור חלקי הציטוטים נמצא כנראה בידינו רוב התשובה המקורית. ומכיוון שחלקי תשובה זו, על אף היותה מפורסמת כשלעצמה, לא חוברו ולא נאספו לתשובות הרשב"א החדשות שיצאו על ידי מכון ירושלים (ירושלים תשנ"ז; ואצ"ל שגם לא במהדורת מכון תפארת התורה, ירושלים תש"ן), הרי היא מובאת כאן בחיבור חלקיה המפוזרים, תוך תיקון הגירסאות בהשוואה לכלל עדי הנוסח.

יש להעיר שבסיום אחד הציטוטים כותב התשב"ץ: "עכ"ל הרב ז"ל, אלא שהודעתי **מקום ההלכות**" - ומכאן שאזכורי שמות הפרקים שבגמרא במהלך התשובה הם מלשון הרשב"ץ, וכדוגמת מה שכתב שם בהמשך: "וזה שהזכיר הרב ז"ל 'אם אתה אומר חולצת מתיבמת' היא בפרק ארבעה אחין".

* מאמר קצר מעזבונו של הרב איתם הי"ד. השלים והתקין לדפוס י"ק. תודה לאביו הרב י"ה הנקין שליט"א ולאמו הרבנית ולשאר בני המשפחה על הרשות להדפיסו כאן, לזכרם ולעילוי נשמתם של הרב איתם ונעמה הי"ד.

מלאכת חיבור חלקי התשובה לתשובה אחת כאן היא בניין אב לתשובות נוספות של הרשב"א - גדול המשיבים בכל הדורות - שאינן נמצאות בקבצי תשובותיו, ואף לא נאספו למהדורות המעודכנות שנערכו בדורנו (שעורכיהן אמנם ליקטו שברי תשובות ממקורות שונים, אך לא סיימו את המלאכה), וציטוטיהן עודם מפוזרים זעיר פה וזעיר שם בספרי הראשונים, וממתנינים לגואל*.

תורף המעשה עליו נסובה תשובת הרשב"א, כפי שמתאר הרשב"ץ (שם סימן קנד), הוא "מעשה אחר שקרה במיורקא בזמן הרשב"א ז"ל, מעניין איש אחד שטען שקידש אשה אחת, ונראין הדברים שהוא היה טוען שבפני שני עדים קידשה, ולא העיד בזה בבי"ד אלא עד אחד" [והאשה מכחישה שהוא קידשה], והתירה הרשב"א בלא גט "משום דאין דבר שבערוה פחות משנים ואפילו שניהם מודים, וכ"ש במכחשת, ופסקי רבואתא ז"ל דאפילו בעד אחד אינה מקודשת" (והם הדברים שמצוטטים בסימן קל - הפיסקה האחרונה שלהלן). הרשב"ץ מוסיף ומתאר שאחד התלמידים הרים ראשו ופקפק בהיתרו של הרשב"א, "וכתב לו כלשון הזה: ויזהר רבינו שלא להתיר בלא גט", וכן כתב "ואם לאחר זמן יבואו עדים שקידשה בפניהם, אוי לה לאותה בושה או לה לאותה כלימה למי שיתירנה בלא גט". הרשב"א הגיב בחריפות רבה, ודחה את דבריו מכל וכל (והם הדברים שמצוטטים בסימן קנד). לא ציינו כאן מקורות והערות והשוואות, והמעוניין ימצאם בשו"ת התשב"ץ השלם במקומן.

* * *

[מתוך שו"ת התשב"ץ חלק ראשון סי' קנד, מהד' מכון שלמה אומן ומכון
ירושלים עמ' שמ-שמא]

מי אתה הרב הגדול שאתה מזהירני על הוראותי ומיישר אורחותי, ומה המה עצותיך, הלהן הוראותי תשברנה, הלהן תיעגנה, איני רואה אותך רק ככסיל העושה עצמו בסכלותו כסיל...

על שיטה זו היה לי לייסרך בשוטים כאשר ייסר איש את השוטים, ועל כל קוץ וקוץ להכות אותך בקוצים. רק מוסרי וסיכלותך מצילין אותך, גם מגודל לבבך אינך מכיר לבבך השובב.

ובאת אלי בהלכות שראוי להחמיר על אשה זו להצריכה גט, והבאת ראייה מההיא דקידושין דחבילה שהצריכה שני גיטין מספק. ועני בדעת, אינך מכיר בזה שאתה בשמועה זו חסר דעת, דההיא לא הצריכה גט מספק, אלא שצריכה שני גיטין לגבות

* יש לציין שבכרך החמישי של שו"ת התשב"ץ הנ"ל נמצאות כמה תשובות חדשות מהרמב"ן (סי' רמח-רג) וכן תשובה חדשה מהרשב"א (סי' רנא).

כתובתה מן החבילה, דגרסינן התם ותסברא עד אחד בהכחשה מי מהימן, אלא למשרייה לעלמא דכולי עלמא לא פליגי דשרייה, והכי קאמר צריכה שני גיטין לגבות כתובתה מן החבילה.

ומההיא דפרק קמא דסנהדרין דאמרה אחד מכם קידשני בביאה, חמורות היא בידך, דההיא קידשני בעדים קאמרה, וכן האמת, אלא שעמד ר"מ שלא לבייש האחרים וכתב לה גט, וכן כולם.

וההיא דכילה וכשותא דפרק תולין, אינן אלא חומרא שלא יצא מהם שום הפסד, כמו כילה ותורמוסין דפרק החולץ ופרק בתרא דע"ז.

ומכניס מין ושאינו מינו בדיר שהזכירו בגמ' בפרק הפועלים, לפי שאינן בני תורה, או משום דפריצי.

אבל לכפות בנות ישראל לפני הפריצים שיתעללו בהם, לומר שקידש אחד מן הפריצים אחת מבנות הנכבדים והעשירים, ויעיד לו פריץ אחד כמוהו כדי לעגן או להוציא ממון מידה, זו רעה חולה, ומלאה כל הארץ נבלה.

ועל שנים מעידין על כיוצא בזה אנו מצטערין, אע"פ שאינו מצוי כ"כ, לפי שאמרו בירושלמי והביאו הרי"ף ז"ל ביבמות פרק כיצד שאין שנים מצויין לחטוא בשביל אחד...

ועל מה שחשבת שזו חומרא היא, אדרבא הוא לה חומרא דאתיא לידי קולא, שאם יבוא אחר ויקדשנה קידושי ודאי לא תצריכנה גט משני אע"פ שהיא לשני מקודשת גמורה. ועוד, שאם יקדש זה את אחותה תתירנה בלא גט, ויאמרו שאין קידושין תופסין באחותה, ולזה חששו בגמ' כמו שנזכר בב"ב בפרק מי שמת ובפרק קמא דקידושין ובפרק ארבעה אחין כיוצא בזה שמא יאמרו אין קידושין תופסין באחותה. גם גבי האסורות ליבום אמר שאין עולין לחליצה, משום חשש שאם אתה אומר חולצת מתייבמת.

[מתוך שו"ת התשב"ץ שם סי' קל, עמ' רפה]

ומה שבאת לסמוך על מה שמצאת בספר המצוות, מי סנו הלכות גדולות והרי"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל וכל הגאונים וכל חכמי האחרונים שאתה מראה עצמך כאיש אמת ומחמיר יותר מכל אלו ומכל אשר נהגו בכל הארצות לסמוך על שיטת פשוט מה שנאמר בזה בגמרא, דהא רב ושמואל ובי דינא רבה רוב נחמן רוב יהודה רוב כהנא דאמרי דאין חוששין לקידושיו ואפילו שניהם מודים. ואע"ג דפליגי רב כהנא ור"פ ולא אפסיקא הלכתא בגמ' כחד מינייהו, לא הווי כל הני מכריעין לנו כרב כהנא. ושיטה פשוטה בכל התלמוד דאין דבר שבערוה פחות משנים, וכבר אמר ליה שמואל להווא סמיא אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקיה ואי לא לא תפקיה.